

noći poverava čudima neuračunljivog fijakeriste? Kroz kloparanje paoka, lupu koša i krov nisam se mogao sporazumeti sa njim o cilju svoga puta. Na sve je nemarno i popustljivo odmahivao glavom i pevušio za sebe, vodeći okolnim putem u grad. Pred jednom krčmom stajala je grupa fijakerista, mašući mu prijateljski rukama. Odgovorio im je nešto radosno, posle čega mi je ne zadržavajući kola bacio kajase na kolena, sišao sa svog sedišta i priključio se gomili kolega. Konj, stari mudri fijakerski konj letimično se osvrnuo i odjurio dalje ravnomernim fijakerskim kasom. Zapravo, taj konj je budio poverenje – izgledao je pametniji od kočijaša. Ali ja nisam umeo da kočijašim – trebalo je predati se njegovoj volji. Ušli smo u jednu ulicu predgrada koja je s obe strane imala vrtove. Ti vrtovi su, što smo dalje išli, lagano prelazili u parkove sa velikim drvećem, a ovi u šume. ... «Elementi fantastike i tihe neizvesnosti, dakle upravo ono što tako sjajno reprezentuje svaki Konjovičev pohod tom takozvanom objektu njegovog slikarstva, u ovim Šulcovim rečenicama, čini se, kao da imaju značenja otkrića, neponovljivost munjevitog odraza prirode. Pa kao što je Andre Lot za Van Goga govorio da je »najjače intuitivno naslutio novu istinu« i da je njegova »svaka kombinacija krivulje aluzija velikih kosmičkih ritmova«. U parafrazi bi se moglo primetiti kako je i Konjovičeva aluzija kosmičkih ritmova, po pravilu, nastajala onde gde je prestajala papirnata iluzija deskripcije, predstavljanja, iskaza. Onde gde je prestajala priča, realistička literatura, uostalom i impresionizam kao slikarstvo sreće.

Fijakeri, kao simboli cesarićevske *mrtve luke*, usred Sombora, tako postaju metafizika prelaznosti, iščezla vizija jednog (ipak) zatvorenog kruga.

Drugi je primer svakako moguće uočiti pred onim plantima Konjovičevim gde su naznačene krstine, na pokošenim žitnim poljima, na strnjikama bačkim. Krstina već davno nije na bačkim poljima, stvorena je druga i drukčija geometrija pokošenog polja, a ta Konjovičeva platna, kojima nikada nije odata preterana pošta zbog faktografije, zbog dokumentarnosti, traju u svom, opet *prelaznom* obličju, intenzivno, (p)ostajući svedočanstva tako neponovljiva, tako poučna.

Uostalom, kao uostalom i svuga kod Konjovića, ništa sem boje nije bitno, ništa sem tog žutog, zlatnog mora zrelog žita koje se pojavljuje u plimama i oseckama kontinenta.

Treći je primer neposredno uzrokovan salašarskim detinjstvom Konjovičevim, uspomena koje su ostale zatravljene, neporecive, uticajne. Salaši su na uzbudljivom panonskom fonu Konjovičevog slikarstva poslednja postaja onih istina koje su iščezle i kojima se ne možemo, i ne umemo, da vratimo. U ovom slučaju, salaš je znamen ostanaka, upornosti, korena. Likovno i sentimentalno, na dnu platana, ti salaši trepere čitavim registrima žestoke nostalgije, traganja za trajnim, u poplavama efemernog.

U slučaju salaša, za ovu tvrdnju, način života jednog iščezlog vremena, koji se našim precima pričinjao tako večitim, tako neprolaznim, sada se javio u čitavoj shemi svoje prelaznosti, boje: svoje prolaznosti.

Nama se, međutim, i sada čini da je Konjović, veoma rano opredeljen za vlastitost, spoznavao razlomljenost detalja, inkoherentnost ukupnosti prirode. Stoga je njeno jedinstvo, koje nam je toliko nedostajalo, pronalazio u ispoljenoj plazmi, u užarenoj magmi, u suncu ili žitu jednako.

Ima jedna, kanda, nedovoljno poznata Konjovičeva slika iz 1973. godine: *Žito, pomračenje sunca*. Sa suncima crno obrubljenim, s iskošenim tornjevima, ova slika iskazuje jednu drugu svetlost, jedan drukčiji izvor. I odmah da kažemo: intenzivno otvorena, da kažemo obrnuta paleta ove Konjovičeve strukture, nimalo izdeljene, već ponajviše nalik na reku, pre svega

je u praznovanju zrele žute, tarnerovski otvorene boje. Žito, tako, pri pomračenim onim suncima, kanda mnogobrojnim visoko gore, postaje jedna nova lavina sunca, energije, magme, izvornih elemenata.

Zna se da je, s izuzetkom onih antologijskih, predratnih, inicijalnih svakako svojih žita, Konjović tek u tim našim posleratnim, žitnim godinama nanovo otkrio žito, stvarajući tako svoj vlastiti *drugi* datum rođenja, prepoznajući ponovo vlastiti koren, hrleći nanovo raspodičnom glasu kontinentalnog žutog mora.

Da li se, međutim, dovoljno zna i pamti kako je upravo to žuto zlato Konjovičevog žita bilo prvobitni i potonji njegov razlog, njegova opstojnost, njegova trajnost?

Umesto belih rada koje se, u simboličnoj predstavi o dinosauru, javljaju kod Krambergera, ovde, kod Konjovića, usamljenog i uspravnog usred žitnog polja, bezmernog, korespondiraju upravo ti krti i neuništivi klasovi. Oni su ta bitnost, oni su ta trajnost njegovih motiva. Čista opozicija takozvanom prelaznom vremenu koje prepoklikavaju.

Tako se krajnje ishodište ovog slikarstva pojavljuje i kao velika antejska himna. No himna koja sledi jedan, uvek drukčiji motiv. Konjović je, tako, nalik na onog Kanetijevog usamljenika i putnika koji *do kuće može jedino da dolata* i koji *svaki put mora da pronade drugi put do kuće*. U Konjovičevom primeru, kuća je čitav panonski nam horizont, sa žitom kao bitnom komponentom mnoštva. Jer, odista, kao i more, ni žito nikad nije usamljeno.

Kada bi se, pak, pravično postavila geneza tog velikog, neprolaznog motiva Konjovičevog slikarstva, žita, onda bi taj na izgled veliki vremenski razmak od *Žita iz 1939. do Krstina, oluje iz 1969.* bio nalik na kontinuitet jedne velike plime. Stavljene naporedo, te dve slike bi sugerisale vatrenu žitnu reku, u pomami svetla i oluje, gromovi sevaju i sve se ugiba pred nepoznatim orkanom. Samo, da li nailazi odzgo ili iznutra? To nema govori o tome da je plima doživljajnosti jednog motiva nedvosmisleno nastojala da pokaže u kolikim razmerama Konjović duguje onim unutrašnjim, bitnim, na izgled nevidljivim ritmovima prirode i bića. Vreme prolazno, vreme neprolazno – to su, u Konjovičevom rukopisu, kategorije koje su najpre nalik na etikete. Biće je s unutrašnjim pulsacijama. I ono ne miruje.

Carolija boja i mirisa, za koju je Krleža tvrdio da je u biti identična sa životom, u postojanosti Konjovičevog napora za skladom s većitim ritmovima prirode svakako je opojna i izuzetno sugestivna. Slika o dinosauru i moru trave, u aplikaciji na Konjovičev slučaj, svakako pokazuje u kolikim je razmerama on i u ritmu starenja, da ne kažemo večitosti, nastojao da naglasi neuništivost domaje, tog izmišljenog neizmišljenog zavičaja. Koren je ovde pitanje opstanka. Na bezmernim čistinama pod olujnim vetrovima, na brisanim prostorima koji preteče opominju i koje, u stvari, do kraja osvetljava – pod velikim čadorom nebesa – ili sunce ili grom, taj koren je ona druga vertikala, ogledalo naše vidljive moći, ledeni breg čije samo maline, ispoljene fragmente jasno vidimo, sudarajući se već u narednom času s njima.

Ritam prirode i – u isti mah – ritam kosmosa, to su jedini metronomi ovog žestokog panteizma. »Radi toga treba osobito težiti ritmu, ponavljanju dvaju ili triju dominantnih smerova. Tolike grane, toliki valovi zemljišta, pružaju se u svim mogućim smerovima. Treba odabrati samo one, koji se najčešće javljaju, a izostaviti sve ostale. Priroda nam pruža sve odjednom, ona, dakle, uvek daje ono što se od nje traži. Ali moramo znati šta ćemo od nje tražiti« – tako je, povodom Sezana, bio pisao Andre Lot.

Što se Konjovića tiče, on je i usvim takozvanim prelaznim vremenima instiktivno birao, stvarajući svoju vulkansku reku kao jedini pravi-pravcati opozitum nestajanju.

prevedena proza

bajka 672. noći

hugo fon hofmanstal

Jedan mladi trgovački sin, vrlo naočit, ali sam na svetu, napunivši dvadeset i pet godina nasiti se uskoro lolanja i gostinskog života. Zamaldali većinu soba svoje kuće i otpusti sve svoje sluge i sluškinje, do četiri, čija privrženost i celo njihovo biće mu behu prirasli za srce. Pošto nije polagao na prijatelje i pošto ga nijedna jedina žena nije toliko obuzimala svojom lepotom da bi sebi predstavljao kao poželjno ili čak samo kao podnošljivo da ih uvek ima uza se, uživljavao se sve više u jedan gotovo usamljenički život, koji je, po svojoj prilici, odgovarao njegovoj čudi. Ali, on nipošto nije zazirao od sveta, štaviše, rado je šetao sokacima i javnim vrtovima, posmatrajući lica ljudi. nije zapuštao ni negu svoga tela i svojih finih ruku, niti ukras svoga stana. Čak mu je i lepota čilima, tkanica i svile, razbarenih i popločanih zidova, čiraka i činija od metala, staklenih i keramičkih posuda, postala toliko značajna koliko on nije ni slutio.

Zemanom je počeo da prozire kako u njegovoj spremi žive svi oblici i boje sveta. U ornamentima koji se zaplucali spoznao je začaranu sliku zapletenog čuda sveta. Našao je likove zveri, likove cvetova i prelaženje cvetova u zveri; delfine, arslane i lale, durđevak i popanak; našao je borbu između težine stubova i otpora čvrstog tla; stremljenje sve

vode nagore, pa opet nadole; našao je blaženstvo kretanja i uzvišenost mirovanja, ples i smrt; našao je boje cveća i lišća, boje koža divljih životinja i ljudskih rasa, boju dragog kamenja, boju olujnog i tihog, svetlućavog mora; da našao je mesec i zvezde, mističnu kuglu, mistične prstenove i na njima srasla krila serafima. Zadugo je bio opijen tom velikom, dubokom lepotom koja mu je pripadala i svi njegovi dani prolazili su lepše i manje prazno među tim stvarima koje više nisu bile ništa mrtvo i prezirno, već jedna velika baština, božansko delo svih pokolenja.

Ipak, pored njihove lepote, on je osećao i njihovu ništavnost; nikada ga nije zadugo ostavljala pomisao na smrt i često bi ga spopadala među bučnim i veselim svetom, često u noći i često pri jelu. No, kako ga nije mučila nikakva bolest, ta misao ne beše toliko užasna, pre je nosila nešto svečano i sjajno, i dolazila je najjače baš kad se zanosio promišljanjem lepih misli ili lepotom svoje mladosti i usamljenosti. Jer, trgovčev se sin često gordio svojim likom u ogledalu, stihovima pesnika i svojim bogatstvom, a mračne izreke nisu pritisakivale njegovu dušu. Reče jednom: »Gde treba da umreš, tamo te nose tvoje noge«, i lepo vide nekog sultana, zalutalog u lovu, u nekoj nepoznatoj šumi, pod neobičnim drvećem, kako ide u susret neznanom, začudnom usudu. Reče: »Kada je kuća gotova, dolazi smrt«, i vide ovog kako lagano dolazi preko krilatim arslanima nošenog mosta palate, gotove kuće, ispunjen divnim šičarom života.

Namislili da živi potpuno sam, no njegove ga četiri sluge okruživaše kao psi, i premda je s njima retko govorio, nekako je ipak osećao da oni neprestano misle na to da mu dobro služe. Tu i tamo počeo i da razmišlja o njima.

Domaćica beše jedna starica. Njena umrla kći bila je dadilja trgovčevog sina. I sva su joj deca već bila pomrla. Bila je vrlo tiha i hladnoća starosti izbi-

jala je iz njenog belog lica i belih ruku. Ali, on ju je voleo jer je oduvek bila u kući i jer je nju pratilo sećanje na glas njegove majke i detinjstvo koje je čežnjivo ljubio.

Ona je s dozvolom dovela u kuću neku dalju rođaku, koja je imala jedva petnaest godina – ova beše veoma povučena. Bila je stroga prema sebi i mogla se teško razumeti. Jednom se u nekom mračnom i naglom pokretu svoje razgnevljene duše bacila s prozora u avliju, ali svojim detinjim telom pade na slučajno nasutu baštensku zemlju, tako da polomi samo ključnu kost, jer se u zemlji našao neki kamen. Kad su je stavili u krevet, trgovčev sin posla k njoj svog lekara; doveče, pak, dođe i sam, i htede da vidi kako joj je. Ona držaše oči zatvorene, i on, po prvi put je gledajući mirno i dugo, bi zapanjen čudnovatom i starmalom ljupkošću njenog lica. Samo su usne bile vrlo tanke i u tome beše nečeg nelepog i neugodnog. Izenadena, ona otvori oči, pogleda ga ledeno i ljutito, pa se, gnevno stisnuvši usne, savlađujući bol, okrete k duvaru, tako da poleže na bolnu stranu. U trenutku se njeno mrtvački blede lice oboji zelenkastobelo, ona zanemoča i kao mrtva pade u svoj predašnji položaj.

Kad je ozdravila, trgovčev je sin još zadugo nije oslovljavao prilikom susretanja. Nekoliko puta upita staricu nije li, možda, devojčici mučno u njegovoj kući, ali ova bi to vazda poricala. Jedinog slugu koga je rešio da zadrži u kući upoznao je kad je jednom večerao kod poslanika koga je persijski šah držao u tom gradu. Tu ga je ovaj posluživao i bio toliko predusretljiv i obziran, a istovremeno izgledao toliko skroman i čedan, da se trgovčevom sinu više dopadalo da ga posmatra no da sluša divan ostalih gostiju. Utoliko veća beše njegova radost kad mu mnogo meseci kasnije taj sluga pristupi u čaršiji, pozdravi ga i kao one večeri – s istom dubokom ozbiljnošću i bez ikakve nametljivo-

sti – ponudi mu svoju službu. U tili čas ga trgovčev sin prepoznade po njegovom tamnom licu dudove boje i po njegovoj velikoj učtivosti. Smesta ga uze u službu, otpusti dvojicu mladih slugu koje je još držao uza se i otada dozvoljavaše da ga pri jelu služi samo taj ozbiljni i uzdržani čovek. Ovaj skoro nikada ne bi koristio dozvolu da u večernjim časovima napušta kuću. Pokazivao je retku privrženost svome gospodaru, izlazio u susret njegovim željama, *nego pogadao njegove sklonosti i nesklonosti, tako da mu i ovaj postajao sve naklonjeniji.

Iako je jedino njemu dozvoljavao da ga poslužuje pri jelu, ipak je zdele s voćem i slatkišima obično donosila jedna sluškinja, curica, ali ipak dve – tri godine starija od male. Ta devojka beše od onih koje poizdalje, ili kad ih se posmatra dok nastupaju kao igračice pri svetlosti zublji, teško da izgledaju lepe, jer se tu gubi finoća crta; no, pošto bi je on vidao izbliza i tokom dana, obuze ga neuporediva lepota njenih kapaka i usana, a tromi, neveseli pokreti njenog lepog tela behu mu zagonetan jezik jednog zatvorenog i čudnovatog sveta.

Kad bi u gradu zavladale velike letnje vrućine i kada bi već odavno kućom lebdela zagušljiva para, i u sparnim, teškim noćima punog meseca vetar pustim sokacima gonio bele oblake peska, trgovčev bi sin, sa četiri sluge, otputovao u svoj planinski letnjikovac, smešten u jednoj uskoj dolini okruženoj tmastim brdima. Tu beše tušta takvih bogatstvih letnjikova. S obe su strane padali vodopadi u surduke i širili svežinu. Mesec bi gotovo uvek stajao iza brda, no veliki beli oblaci bi se dizali iz crnih zidova, i dostojanstveno lebdeći tmolim svetlucavim nebom, nestajali na drugoj strani. Tu je trgovčev sin živeo svoj uobičajeni život, u kući čiji su drveni zidovi uvek bili prozračeni svežim dahom vrtova i mnogobrojnih vodopada. Popodne, sve dok sunce ne zapadne za brdo, sedeo bi u svom zeleniku i čitao najčešće iz jedne knjige u kojoj su bili prikazani ratovi nekog vrlo velikog sultana iz prošlosti. Katkad bi, usred opisanja kako hiljade jahača neprijateljskog vladara, derući se, okreću svoje konje ili kako se njihova borna kola sunovraćaju preko odsečenog ruba neke reke, morao iznenada zastati, jer bi osećao, ne gledajući, da oči njegovih slugu počivaju na njemu. Znao bi, ne dižući glavu, da ga posmatraju, bez reči, svako iz neke druge odaje. Tako ih je dobro poznao. Osećao ih je da žive, snažnije no što je samog sebe osećao da živi. Katkad bi osećao laku razneženost ili začuđenost nad sobom, ama zbog ovih neku zagonetnu teskobu. S jasnošću more osećao je kako oboje starih žive u susret smrti, sa svakim časom, s nezadrživim menjanjem njihovih crta i gesta koje je poznao tako dobro, i kako se obe devojke uživaju u jedan prazni, tako reći, bezvazdušni život. Kao jeza i samrtna gorčina nekog užasnog, pri buđenju zaboravljenog sna, obuzimala mu je udove težina njihovog života o kojoj sami nisu ništa znali.

Katkad bi morao ustati i prošetati, da ne bi podlegao svom strahu. Ali dok bi gledao u kričavi šljunak pod nogama, usredsređujući se na miris karanfila što se k njemu otiskivao u jasnim daščima od svežeg mirisa trave i zemlje – između toga mlaki, otužni oblak mirisa heliotropa – osećao je njihove oči i ne bi mogao misliti ni na šta drugo. Ne dižući glavu, znao bi da starica sedi na svom pendžeru – beskrvne ruke na suncem užarenoj atuli, beskrvno ličinasto lice sve groznije okučje za bespomoćne crne oči koje ne mogaše da odumru. Ne dižući glavu, osećao bi kad se sluga za trenutak odvoji od svog pendžera, poslušajući nešto oko ormara; ne gledajući, u potajnom strahu bi očekivao trenutak kad će se ovaj vratiti. Dok je obema rukama puštao za sobom vitke grane, da bi se sakrio u zaraslom kutu zelenika, i sve misli terao na bajnost neba koje je u malim svetlećim komadima vlažnog tirkiza upadalo kroz tmlu mrežu grana i vršika, njegove bi se krvi i celog njegovog uma dokopalo samo saznanje da su oči dveju devojaka upravljene na nj, oči starije trome i tužne, s nekim neodređenim zahtevom koji ga je tištio, oči mlađe s nekom nestrpljivom, onda opet podrugljivom pažnjom koja ga je tištala još više. Pri tom mu nikad nije dolazila pomisao da oni gledaju neposredno njega, njega koji je šetao okolo s naherenom glavom, ili kleknuo kraj nekog karanfila da bi ga vezao ilkom, ili se pognuo pod grane; već bi mu bilo kao da oni posmatraju sav njegov život, njegovo najdublje biće, njegovu tajanstvenu ljudsku nedovoljnost.

Stizala bi ga strašna teskoba, samrtni strah pred neizbežnošću života. Strašniji od toga što ga neprestano posmatraju beše to što su ga gonili da na tako jalov i zamoran način misli na sebe. A zeleknik beše premali da bi im utekao. No, kad bi im bio

sasvim blizu, njegov se strah gasio tako potpuno da je gotovo zaboravljao na pređašnje. Tada je bio u stanju da ih uopšte ne primećuje, ili da mirno posmatra njihove pokrete koji su mu bili toliko prisni da je iz njih primao neko neprestano, tako reći telesno saosećanje njihovog života.

Mlada devojka ga je sretala samo povremeno, na stepenicama ili u tremu. No, ostalo troje često je bilo s njim u istoj odaji. Jednom on ugleda stariju u nekom nagnutom ogledalu; prolazila je uzgintom pokrajnjom odajom: u ogledalu mu je, međutim, išla iz dubine u susret. Išla je lagano i s naporom, ali sasvim ravno: nosila je u svakoj ruci po jedno teško, ispijeno indijsko božanstvo od tamne bronzne. Išarane noge figura držala je šakama skupljenim u pregršt, od bokova do slepoočnica dosezale su joj mrke boginje i naslanjale se svojom mrtvom težinom na živa, ljupka ramena; mrke glave, pak, sa zlobnim ustima zmije, s tri divlja oka na čelu i strašnim nakitom u kosi, kretale su se kraj dišućih obraza i okrzvale lepe slepoočnice u taktu laganog koraka. Ali, zapravo je izgledalo da ona tako teško i ukočeno ne nosi boginje, već lepotu svoje sopstvene glave s teškim nakitom od živog tmastog zlata, dva velika ispućena puža s obe strane ačikli čela, kao neka vladarka u ratu. Bi obuzet njenom velikom lepotom, istovremeno jasno znajući da mu ne bi ništa značilo da je drži u zagrljaju. Uopšte, znao je da ga lepota njegove sluškinje ispunjava čežnjom, ali ne i željom, tako da ne zadržava dugo svoj pogled na njoj, već izađe iz odaje, pa na sokak, i s nekim čudnim nemirom nastavi između kuća i bašti u uske senke. Konačno pođe na ušće reke, gde su stanovali baštovan i cvečar, i dugo tragaše, premda znajući da uzalud traži, za cvetom čiji bi oblik i miris, ili za začinom čiji bi ga obamirujući dah za trenutak mogao onako slatko dražnuti na mirno posedovanje kako je to uspela lepota njegove sluškinje, koja ga je smela i uznemirila. I dok je sasvim uzalud čežnjivim očima bludeo po vlažnom stakleniku i dok se vani saginjao nad dugačkim lejama na koje je već padao mrak, njegov um je nehotično, konačno s mukom, pa čak i protiv njegove volje, stalno ponavljao reči pesnika: »U stabiljkama karanfila, koji se nižu, u mirisu zrellog žita, budila si moju čežnju; al' kad te nadoh, ti ne bi ona koju ja tražih, no sestra tvoje duše«.

II

U tim se danima dogodi da stiže aber koji ga unekoliko uznemiri. Poruka beše bez potpisa. Na nejasan način, sastavljač je optuživao slugu trgovčevog sina da je u kući svog ranijeg gospodara, persijskog poslanika, počinio neki gnusan zločin. Izgledalo je da nepoznati gaji žestoku mržnju prema slugi, a dodao je i mnoge pretinje; i samom trgovčevom sinu se obraćao neuljudnim, gotovo pretećim tonom. No, nije se dalo odgonetnuti kakav se zločin nagoveštava i kakvu bi svrhu uopšte ta poruka mogla imati za sastavljača koji se nije imenovao i nije ništa zahtevao. Pročita pismo više puta i priznade sebi da oseća veliki strah pri pomisli na to da izgubi svog slugu na tako gnusan način. Što je više mislio o tome, utoliko više se uzbuđivao i utoliko manje mogao da podnese pomisao da izgubi jedno od tih bića s kojima se, navikom i drugim tajnim moćima, potpuno srodio.

Hodaše gore i dole; gnevna uzbuđenost ga tako ugreja da odbaci haljine i pojas, pa i obuću. Bilo mu je kao da vredaju i ugrožavaju njegov najunutrašniji posed i hoće da ga nateraju da pobege iz samog sebe i da porekne nešto što mu beše drago. Ražali se nad sobom i, kao uvek u takvim trenucima, oseti se kao dete. Već je video svoje sluge otrgnute od njegove kuće, i učini mu se kao da se sav sadržaj njegovog života nečujno izvlači iz njega, da se sve bolnoslatke uspomene, sva polunesvesna očekivanja, sve neiskazivo, negde odbacuje i prezire kao snop algi i morske trave. Po prvi put shvati šta ga je kao dečaka uvek razdraživalo do gneva – bojažljiva ljubav s kojom je njegov otac držao do onoga što je stekao, do bogatstva svog dućana, lepe bezosećajne dece njegovog tražanja i brige, tajanstvenih proizvoda mutnih, najdubljih želja njegovog života. Shvati da bi veliki sultan prošlosti morao da umre, ako bi mu se oduzele njegove zemlje koje je prošao i potčinio od mora na zapadu do mora na istoku, koje je sanjao da pokori, a koje su ipak bile tako beskonačne da on nad njima nije imao vlasti niti primao drugi danak osim misli da ih je potčinio i da niko osim njega nije njihov vladar.

Odlučio da učini sve kako bi sredio tu stvar koja ga je toliko plašila. Ne govoreći sluzi nijednu reč o aberu, opremi se i otputova sam u šehar. Tamo reši da pre svega potraži kuću koju je nastavao poslanik persijskog šaha, jer imaše neodređenu nadu da bi tamo nekako mogao naći zaustavu svojoj brizi.

Amu kad stiže, beše već kasno popodne – nikoga više u kući, ni poslanika ni nekog od mladića iz njegove pratnje. Samo su kuvar i jedan stari sitni čata sedeli u hladnom polumraku kapije. Oni su, međutim, bili tako gnusni i davali tako kratke, mrzovoljne odgovore, da im on netrpeljivo okrete leđa i reši da sledećeg dana dođe ponovo u neki bolji vakat.

Pošto je njegov vlastiti stan bio zamandaljen – jer u gradu nije ostavio nijednog slugu – bi priuđen, poput stranca, da misli na to da sebi za noć potraži neki konak. Radoznalo, kao stranac, hodaše poznatim sokacima i konačno dođe na ušće jedne rečice koja bi u to doba godine gotovo usahla. Odatle, izgubljen u mislima, nastavi jednim sirotinjskim sokakom, gde je stanovalo mnogo javnih ženskinja. Ne obraćajući mnogo pažnje na svoj put, savije tad desno i uđe u neki pusti, grobno tihi čoršak, koji se završavao nekim, gotovo kao toranj visokim, strmim stepenicama. Zaustavi se na njima i osvrnu na svoj put. Mogao je da gleda u avlije čepena; tu i tamo crvene firange na pendžerima i gadno zaprašeno cveće; široko, suvo korito reke odavalo je samrtnu tugu. Nastavi da se penje i stiže gore u neku mahalul koja se ne moge setiti da je ikad video. Uprkos tome, kao u snu mu se učini poznatim jedno raskršće donjih ulica. Krenu dalje i dođe do dućana nekog kujundžije. Bio je to vrlo siromašan dućan, kakav je i odgovarao tom delu varoši, a izlog ispunjen takvim bezvrednim kujundžilukom kakav se đuturile prodaje po zalagaonicama i kod zeleniša. Trgovčev sin, koji se razumevo u drago kamenje, jedva da je tu mogao pronaći i polulep alem.

Odjednom njegov pogled pade na neki staromodni adidar od tankog zlata, ukrašen jednim berilom koji ga nekako podseti na staricu. Verovatno je jednom, u vreme dok je ona još bila mlada, na njoj video neki sličan komad. Učini mu se takođe da bleedi, pre melanholični kamen na neki čudan način odgovara njenom dobu i izgledu; i staromodni je optok odisao istom setom. Tako on uđe u niski dućan da kupi adidar. Kujundžija beše vrlo radostan videvši da ulazi tako dobro odevena mušterija i htede mu pokazati još svoga vrednog kamenja, koje nije držao u izlogu. Iz učtivosti prema starcu, dopusti da mu se pokaže mnogo toga, ama nije imao ni čefa da još nešto kupi, niti nekoga kome bi, kraj svog usamljenog života, mogao poklanjati takve darove. Konačno postade nestrpljiv i u isti mah smeten, jer se htede iskobeljati, a ipak ne povrediti starca.

Reši se da uzme još neku sitnicu i da potom odmah ode. Bez misli je preko kujundžijinih ramena posmatrao jedno malo, poluslepo srebrno ogledalo. Tad mu iz jednog drugog ogledala u unutrašnjosti dođe slika devojke s mrkim glavama bronzanih boginja na obema stranama; naglo oseti da se veoma mnogo od njene čari skrivalo u tome kako su ramena i vrat smernom detinjom gracijom nosile lepotu glave, glave mlade vladarke. I naglo nađe za zgodno da na tom vratu vidi tanak lančić od zlata, višestruko opleten, detinji, a ipak poputan panciru. I on uzdiže da vidi takav lančić. Stari otvori

jedna vrata i zamoli ga da uđe u jednu drugu prostoriju, nisku stambenu sobu u kojoj je, međutim, i u staklenim ormarima i u otvorenim policama, bilo izloženo dosta kujundžiluka. Tu ubrzo nađe jedan lančić koji mu se dopade i zamoli kujundžiju da mu sad kaže cenu oba komada. Stari ga još pozva da pogleda i zanimljive, poludragim kamenjem optočene okove nekolicnih drevnih sedala, ali ovaj odvratila se kao sin jednog trgovca nikad nije bavio konjima, da se nijednom nije privoleo da jaši i da mu se ne dopadaju ni stara ni nova sedla, plati jednim dukatom i nešto sitnine u srebru šta je kupio i pokazao malo nestrpljenja da napusti dućan. Dok je stari, ne govoreći više, tražio neku lepu svilenu hartiju i zavijao lančić i beril-adidar, svaki komad zasebno, stade trgovčev sin slučajno na jedini, niski pendžer s mušepcima i pogleda napolje. Ugleda jedan, očito susjednoj kući pripadni povrtnjak u čijem su zaleđu stajala dva staklenika i jedan visoki zid. U tili čas mu dođe šef da razgleda te staklenike i upita kujundžiju može li mu pokazati put. Kujundžija mu uruči oba zamotuljka i izvede ga kroz jednu pokrajnju odaju u avliju koja je jednim vratnicama na rešetke bila povezana sa susjednom baštom. Tu kujundžija zastade i udari gvozdanim batećim o rešetku. No, kako je u bašti ostalo sasvim tiho i kako se u susjednoj kući niko nije micao, to on pozva trgovčevog sina da samo mirno razgleda rasadnike i da se, u slučaju da ga uznemire, izgovori njime, koji dobro poznaje vlasnika bašte. Tad mu otvori jednim zahvatom kroz šipke od rešetke. Trgovčev sin u tili čas prođe duž zida do bližeg staklenika, uđe i nađe takvo obilje retkih i čudnovatih sunovrata i šumara, i tako čudnih, njemu nepoznatih lisnatice, da se nije mogao sit nagledati. Konačno, ipak pogleda u vis i opazi da je sunce sasvim, a da on to nije primetio, zašlo iza kuće. Sad već ne htede ostati duže u tuđoj, nečuvanoj bašti, no samo spolja baciti pogled kroz okna drugog rasadnika, i onda otići. I dok je tako, šunjavajući se, lagano prolazio kraj staklenih zidova drugog, iznenada se žestoko uplašila i ustuknu. Jer, iza okvira ga je gledalo lice nekog čoveka. Ali odmah se umiri i postade svestan da je to neko dete, najviše četvorogodišnja devojčica, čija je bela halja i bledo lice bilo pripriješeno uz staklo. Ali, kad sad pogleda izblize, uplašila se ponovo, s neugodnim osećanjem jeze na potiljku i muklim stezanjem u grlu i dublje, u grudima. Jer, dete koje ga je nepomično i zlobno posmatralo, neshvatljivo je sličilo petnaestogodišnjoj devojčici koju je držao u svojoj kući. Sve je bilo isto, svetli kapci, fine drhtave nosnice, tanke usne; kao i druga, i dete je držalo jedno rame malo podignuto. Sve je bilo isto, samo što je sve to detetu davala neki izraz koji mu je izazivao užas. Nije znao otkuda oseća tako bezimni strah. Znao je samo da neće podneti da se okrene, znajući da iza njega bulji to lice kroz okvir.

U svome strahu, hitro krenu na vrata staklenika u nameri da uđe; vrata su bila zatvorena, zasunjena spolja. Naglo se sađe do zaslona, koji je bio prilično uvučeni, i tako ga žustro cimanu da sebi bolno potkači članak malog prsta, pa pođe, gotovo trčeći, na dete. Dete mu se dene u susret i bez reči se opre o njegova kolena, pokušavajući da ga izgura svojim slabim, malim rukama. Imao je muke da se ne pomakne. Ali, njegov se strah izbliza smanjivao. Povi se nad lice deteta koje je bilo bledo i čije su oči drhtale od gneva i mržnje dok su se zubići donje vilice sa strašnim besom zarivali u gornju usnu. Njegov strah za jedan trenutak minu kad devojčica pomilova kratke, fine kose. No trenutno se seti kose devojčice iz svoje kuće, koju je jednom dotakao dok je mrtvački bleđa, sa sklopljenim očima, ležala na krevetu i u trenu ga opet podiđoše žmarci po leđima i otrže mu se ruka. I nju je prošla volja da ga izgura. Odstupila je nekoliko koraka i gledala pravo pred sebe. Gotovo nepodnošljiv mu posta izgled slabog, u belu haljinicu umetnutog, lutkastog tela i prezirnog, jezivog, bleđog dečjeg lica. Bi tako ispunjen jezmom da oseti ubod u slepočnicama i u grlu, kad mu ruka u džepu okrnuzo nešto hladno. Beše to nekoliko srebrnih parica. Izvadi ih, sađe se do deteta i dade mu ih, jer su se sijale i zveckale. Dete ih uze i pusti da mu padnu pred noge, gde propadoše kroz žleb uzdignutog daščanog poda. Tad mu okrete leđa i polako ode. On postojaa koji časak, dok mu je srce lupalo od straha da će se vratiti i pogledati ga spolja kroz okno. Sad kao da je mogao odmah da ode, ali bilo je bolje počekati da dete izade iz bašte. Sad već u stakleniku nije više bilo sasvim vidno i oblici biljaka su počeli da postaju neobični. Na nekoj razdaljini neprijatno se pojavise iz polumraka crne, besmisleno preteće grane, a iza njih se belasalo kao da tamo stoji dete. Na daskama su u jednom nizu stajali zemljani lonci s voštanim cvećem. Da bi ispunio nekoliko trenutaka, uze da

izbroji cvetove koji su u svojoj ukočenosti bili neslični živim cvetovima i imali nešto od maski, podmuklih maski sa sraslim očnim dupljama. Kad završi krenu ka vratima i htede napolje. Vrata ne primiše; dete ih je spojila zasunilo. Htede da više, ali se uplašila sopstvenog glasa. Zalupa pesnicama po oknima. Bašta i kuća ostadoše grobno tihi. Samo iza njega nešto šušteći kliznu kroz grmlje. Reče sebi da to bi lišće, opalo od treperenja vlažnog vazduha. Uprkos tome, prestade s lupanjem i prođe pogledom kroz polumračni metež stabala i grana. Tu vide u sumračnoj pozadini nešto kao četvorougao tamnih linija. Puzeći krenu k tome, sad već bez brige što za sobom ostavlja zgažene saksije, a nad njim i za njim sablasno se obaraše visoki tanki glasovi i lepezaste krošnje. Četvorougao tamnih linija beše isečak nekih vrata i ona primiše pod pritiskom. Čist vazduh mu udari u lice; za sobom ču iskidane glasove i opalo lišće kako se šušteći podiže kao za nevremena.

Stajao je u nekom uskom zidanom hodniku. Gore ugleda vedro nebo, a zid beše jedva veći od visine čoveka. Ali hodnik beše na razdaljini od nekoliko petnaest koraka opet zasvođen i već pomislila da je ponovo uhvaćen. Neodlučno pođe napred; tu zdesna zid beše probijen u širini čoveka, a iz otvora jedna daska kroz prazninu vođaše na naspramnu platformu; ova beše na najbližoj strani zatvorena gvozdnom rešetkom, a na preostalim stranama visokim nastanjenim kućama. Tamo gde je daska kao međubrodka veza dodirivala rub platforme, rešetka je imala vrata.

Tako velika beše nestrpljivost trgovčevog sina da izade iz polja svog straha, da odmah stavi jednu, pa drugu nogu na dasku i, pogleda čvrsto upravljeno na ušće, počeo da se prebacuje. Na nesreću, ipak postade svestan da stoji nad više spratova dubokim ozidanim jarkom; u petama i koljenima oseti strah i bespomoćnost, i, zanoseći se celim telom, blizinu smrti. Pokleknu i zatvori oči; tu njegove pipajuće ruke udariše u šipke rešetke. Čvrsto ih uhvati, one primiše i s tankom škripom, koja mu kao dah smrti prože telo, otvorise se prema njemu, prema ponoru, vrata o kojima je visio; s osećanjem unutrašnjeg umora i velike klonulosti, predoseti kako mu se prsti, koji su mu se činili kao prsti deteta, otmaju od glatkih šipki i on propada, razbijajući se duž zidova. Ali tiho otvaranje vrata se prekinu pre no što mu noge napustiše dasku i jednim zamahom baci on svoje uzdrhtalo telo kroz otvor na čvrsto tlo.

Nije se mogao radovati; ne osvrćući se, s nekim potmulim osećanjem, poput mržnje prema besmislenosti tih muka, pođe u jednu od kuća i niz neko zapušteno stepenište izade ponovo na neki gadan i običan sokak. No, beše već vrlo jadna i umoran, i ne mogne se setiti ničeg što bi mu bilo vredno ma kakvog radovanja. Začudo, sve mu beše ravno, i sasvim prazan i napušten od života hodaše sokakom, pa sledećim i sledećim. Sledio je jedan pravac o kojem je znao da će ga vratiti tamo gde u toj varoši živi bogatiji svet i gde bi sebi mogao potražiti konak za noć. Jer, mamiu ga je jedino krevet. S detinjastom čežnjom seti se lepote sopstvenog širokog kreveta, a padaoše mu na pamet i kreveti koje je veliki sultan iz prošlosti uređivao za sebe i za svoju pratnju kad bi se venčavao s kćerima pokojnih vladara — za sebe krevet od zlata, a za ostale od srebra; nošene grifonima i krlitnim bikovima. U međuvremenu stiže do niskih kuća gde su stanovali vojnici. Ne obrati pažnju na to. Kraj nekog penždera s rešetkom sedela su dva vojnika sa žučkastim licima i tužnim očima. Nešto mu doviknuše. On tada podiže glavu i udahnu zagušljivi vonj iz odaje, neki sasvim poseban, teskoban vonj. Ali ne razumede šta žele od njega. Pošto su ga, međutim, poremetili u njegovom odsutnom odlaženju, gvirnu on sad u avliju prolazeći kraj kapije. Avlija beše veoma velika i žalosna, i pošto se smrkavalo izgledaše još veća i žalosnija. I malo ljudi beše u njoj, i kuće što su je okruživale behu niske i prljavožute. To ju je činilo još pustijom i većom. Na jednom mestu beše u pravoj liniji za stubove privezано dvadesetak konja; pred svakim je klečao po jedan vojnik u stajskom haljetku od priljave dvonitke i prao mu kopita. U daljini, kroz jednu kapiju dolaziše u parovima drugi, u sličnim odelima od dvonitke. Hodali su lagano i šljampavo, i nosili teške vreće na ramenima. Tek kad se približiše vide da je u otvorenim vrećama, što su ih čutke vukli, hleb. Osmotri kako lagano nestaju u jednom širokom ulaznom hodniku i tako odlaze kao pod nekim gadnim, podmuklim teretom, noseći svoj hleb u istim vrećama u koje je odevena žalost njihovog tela.

Tad pogleda onima što su klečali pod konjima i prali im kopita. I ti izgledaše međusobno slični i nali-

kovaše onima na pendžeru, a i onima koji su nosili tain. Morali su doći iz susjednih sela. Ni ovi nisu međusobno razgovarali. Pošto im je teško padalo da konjima drže prednju nogu, glavne su im se zanosile i njihova umorna, žučkasta lica dizala su se i savijala kao pod nekim snažnim vetrom. Glave većine konja su bile gladne i imale neki zloban izraz od zabačenih ušiju i podignutih gornjih usana što su otkrivale gornje kutnjake. Imali su većinom i zle, koluvove oči, i neki neobičan način da iziskrivljenih nozdruva nestrpljivo i prezirno ržu. Poslednji konj u redu beše naročito jak i gadan. Zapinjao je da svojim zubetinama ujede za rame čoveka koji je klečao pod njim i brisao oprano kopito. Čovek imaše tako upale obraze i neki tako smrtnožalostan izraz u umornim očima, da trgovčev sin bi savladan dubokim, gorkim sažaljenjem. Htede jadnika za trenutak razvedriti nekim poklonom i poseže u džep za srebrnim paricama. Ne nađe ništa i seti se da je poslednje hteo dati detetu u stakleniku, kad mu ih je ono, uz zlobni pogled, prosulo pred noge. Htede da potraži dukat, jer je za put spremio nekih sedam osam dukata.

U tom trenutku konj okrete glavu i pogleda ga, podmuklo zabačenih očiju koje su izgledale još zlobnije i divljije, jer mu je baš u visini očiju, koso preko gladne glave, išla belega. Pri tom gadnom pogledu munjevito mu pade na pamet jedno davno zaboravljeno ljudsko lice. I da se baš upinjao, ne bi nikad bio u stanju da ponovo dozove crte tog čoveka; ali sad su bile tu. Sećanje pak, što se budilo s lica, ne beše tako jasno. Znao je samo da potiče iz zemana njegovih dvanaest godina, iz zemana s čijom slikom nekako beše povezan miris slatkih, toplih oljuštenih badema.

Ipak je znao da to beše iscereno lice nekog ružnog siromaha, koga je samo jednom video u očevo dućanu. I da je lice bilo iscereno od straha, jer su mu ljudi pretili, budući da je imao velik komad zlata, a odbijao da kaže gde ga je dobio.

Dok se lice ponovo rasplinjavalo, njegovi prsti još uvek tražiše u naborima haljine, kad ga ukoči jedna iznenadna, nejasna misao, on neodlučno izvadi ruku i pri tom baci konju pod noge u svilu umotan beril-adidar. Saže se, konj ga svom snagom udari postrance po bedru i on pade na leđa. Glasno zaječa, kolena mu se trgose u vis, a petama neprestano udaraše o zemlju. Ustade nekoliko vojnika, digoše ga za ramena i potkolence. Osećao je vonj njihove odeće, isti onaj zagušljivi, neutošni, što je ranije dolazio iz odaje na sokaku, i on se htede setiti gde ga je već udahnuo pre mnogo, vrlo mnogo godina. Odoneše ga preko nekih stepenica kroz dugačak polumračan hodnik u jednu od njihovih soba i položiše na nizak gvozdni krevet. Pretražiše mu haljine, uzeše mu lančić i sedam zlatnika i konačno pođoše, iz sažaljenja prema njegovom neprestanom ječanju, po jednom od svojih vidara.

Nakon izvesnog vremena otvori oči i postade svestan svojih neizdržljivih bolova. Ali ga još više uplašila je sam u toj neutošnoj prostoriji. Mukotrpno pokrenu oči u bolnim dupljama k zidu i spazi na jednoj dasci tri onakva taina kakve su nosili u avliji.

Inače ne beše u sobi ničeg osim tvrdih niskih kreveta i vonja svog rogoza kojim su bili ispunjeni, i onog drugog, zagušljivog, neutošnog vonja.

Kratko vreme ga zaokupiše samo bolovi i gušeci strah od smrti, u poređenju s kojim su bolovi bili olakšanje. Tad za trenutak uspe da zaboravi strah od smrti i da misli na to kako je do svega došlo.

Tu oseti drugi strah, probadajući, manje pritiskujući, strah koji ne osećaše prvi put, no sad ga oseti kao nešto savladano. Stisnu pesnice i prokle svoje sluge koje su ga oterale u smrt; jedan u grad, stara u kukundžinicu, devojka u stražnju sobu, a dete svojom podmuklom slikom i prilikom u stakleniku, odakle vide sebe kako baulja preko jezivih putejljaka i mostova sve do pod konjsko kopito. Tad ga ponovo uhvati veliki potmulni strah. Potom zajeca kao dete, ne od bola već od tuge, i zubi mu škljocnuše.

S velikom gorčinom ukočeno gledaše u svoj život i poreče sve što mu beše drago. Tako je mrzeo svoju prevremenu smrt da je mrzeo svoj život što ga je dovde doveo. Ta unutrašnja podivjalost potroši njegovu poslednju snagu. Vrtele mu se i za kratko vreme ponovo ga uhvati bunovan san. Probudi se i htede vikati, jer još uvek beše sam, ali ga izneveri glas. Konačno baci žuč, pa krv, i umire s iscerenim crtama; usne tako razvaljene da behu otkriveni zubi i desni, što mu davaše neki tuđ, zloban izgled.

Preveo Relja Dražić